

Titel: Læserinder

Citation: "Læserinder", i *Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K28*, udg. af Niels Jørgen Cappelørn; Joakim Garff; Johnny Kondrup; Tonny Aagaard Olesen; Steen Tullberg, Søren Kierkegaard Forskningscenteret 2012 . Onlineudgave fra Søren Kierkegaards Skrifter: <https://tekster.kb.dk/text/sks-b308-kom-root.pdf> (tilgået 12. juli 2024)

Anvendt udgave: Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K28

Ophavsret: Materialet er dedikeret til public domain. Husk dog altid at kreditere ophavsmanden.
[Læs CC0-erklæringen](#)

◀ **Victor Eremita** : lat., den sejrende eneboer, den der sejrer i ensomhed, navnet på den pseudonyme udgiver af *Enten – Eller* (1843), se SKS 2, 9 og SKS 3, 9 samt SKS K2-3, 85.

I trykt udgave: Bind 28 side 467 linje 3

◀ **En Eneboerska likesom Ni** : Den sv. forf. Fredrika Bremer (467,17) var ligesom SK ugift. – Hun opholdt sig i København fra efteråret 1848 til juni 1849. Sine indtryk fra dette ophold samlede hun i en artikelserie »Lif i norden«, udg. under mærket »Fr. B-r« i *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning*, nr. 177, den 1. aug., nr. 181, den 6. aug., og nr. 182, den 7. aug. 1849, og i *Bihang till Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*, nr. 189, den 15. aug. 1849. Artiklerne blev overs. til da. og udgivet samlet i bogen *Liv i Norden. Af Frederikke Bremer, Forfatterinde til de svenske Hverdagshistorier*, Kbh. 1849 (48 sider); den da. oversættelse blev annonceret som udkommet i *Adresseavisen*, nr. 214, den 12. sept. 1849. Sml. journaloptegnelsen NB12:115, fra aug. 1849, i SKS 22, 209,6-24.

I trykt udgave: Bind 28 side 467 linje 4

◀ **innan hon drager bort ur landet** : Efter en tur rundt til de da. øer forlod Fredrika Bremer Danmark i sept. 1849 og rejste via London til USA.

I trykt udgave: Bind 28 side 467 linje 5

◀ **den himmelska Mannan** : allusion til beretningen i 2 Mos 16 om den manna (en art brød), som Gud hver dag lod regne ned fra himlen, så israelitterne kunne samle det op og leve af det, mens de vandrede i ørkenen. Se også Sl 78,23-24: »Så gav han [Gud] befaling til skyerne deroppe, / han åbnede himlens døre / og lod det regne over dem med manna, / korn fra himlen gav han dem at spise«. Se endvidere Joh 6,31, hvor Jesus siger: »Vore fædre spiste manna i ørkenen, som der står skrevet: 'Brød fra himlen gav han dem at spise.'«

I trykt udgave: Bind 28 side 467 linje 6

◀ **»Lifvets Stadier,«** : hentyder til *Stadier paa Livets Vei*, udg. af pseudonymen Hilarius Bogbinder (1845), i SKS 6.

I trykt udgave: Bind 28 side 467 linje 7

◀ **metamorphoser** : forvandlinger, omdannelser.

I trykt udgave: Bind 28 side 467 linje 7

◀ **Danmarks utmärkta män har gjort mig dumdrigtig** : I et langt afsnit i »Lif i norden«, *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning*, nr. 181-182, og *Bihang till Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*, nr. 189, den da. oversættelse (467,4), s. 20-37, skriver Fredrika Bremer lovprisende om følgende da. mænd: biskop J.P. Mynster, pastor N.F.S. Grundtvig, forfatterne Adam Oehlenschläger, B.S. Ingemann, Henrik Hertz, Carsten Hauch, Fr. Paludan-Müller, Christian Winther, J.L. Heiberg, H.C. Andersen og St. St. Blicher, billedhuggerne J.A. Jerichau og H.V. Bissen, malerne Wilhelm Marstrand, Niels Simonsen, Jørgen Sonne, C.A. Schleisner, David Moniers, Vilhelm Melbye, C.F. Sørensen, P.C. Skovgaard, F.C.J. Kjærskou, C.G. Rump, C.A. Jensen, O.D. Ottesen, J.V. Gertner, H.A.G. Schiøtt og Elisabeth Baumann, komponisterne J.P.E. Hartmann, Henrik Rung og Niels W. Gade, sprogmænd Chr. Molbech, juristen A.S. Ørsted, naturforskere H.C. Ørsted, J.G. Forchhammer, J.J.A. Worsaae og J.F. Schouw, lægerne O.L. Bang, S.M. Trier og S.A.V. Stein, filosofen F. Chr. Sibbern og teologen H.L. Martensen.

I trykt udgave: Bind 28 side 467 linje 10

◀ **Christi himmelfärdsdag** : I 1849 faldt Kristi himmelfartsdag torsdag den 17. maj.

I trykt udgave: Bind 28 side 467 linje 13

◀ **Fredrika Bremer** : (1801-65), sv. forf.; debuterede i 1828 med bogen *Teckningar utur Hvardagslifvet*, som blev efterfulgt af en række romaner, hvori hun som den da. forf. Thomasine Gyllembourg, der skrev under pseudonymet »Forfatteren til 'En Hverdags-Historie'«, skildrer hverdagslivet i den dannede middelklasse; hendes bøger vandt stor udbredelse både i Europa og USA. Fra begyndelsen af 1840'erne blev hun stadig mere optaget af religiøse forhold, og fra 1848 påbegyndte hun en række rejser, som først bragte hende til København (467,4) og i sept. 1849 videre derfra via London til USA.

I trykt udgave: Bind 28 side 467 linje 17

◀ **Amalien Gade, N° 121, 2 Sal** : dvs. Amaliegade matrikelnr. 121 (se kort 2, F3). If. folketællingen feb. 1845 (Skt. Annæ øster kvarter) boede enke Ane Sophie Hagen, 83 år, og hendes døtre Anna Wilhelmine Petrea Hagen og Anette Charlotte Hagen på 2. sal.

I trykt udgave: Bind 28 side 467 linje 18

◀ **om Thorsdag** : Kristi himmelfartsdag den 17. maj 1849 (467,13).

I trykt udgave: Bind 28 side 468 linje 2

◀ **Fr B.** : Fredrika Bremer (467,17).

I trykt udgave: Bind 28 side 468 linje 5

◀ **Theologie Candidaten** : SK blev teologisk kandidat, cand.theol., den 3. juli 1840.

I trykt udgave: Bind 28 side 468 linje 7

◀ **Gammel Torv** : forveksling med Nytorv, hvor SK boede i sit barndomshjem, matrikelnr. 2 (se kort 2, B1-2), fra okt. flyttedag 1844 til april flyttedag 1848. I maj 1849 boede SK i Rosenborggade matrikel nr. 156 A, gadenr. 7 (se kort 2, C1).

I trykt udgave: Bind 28 side 468 linje 9

◀ om **og saa** var: også således.

I trykt udgave: Bind 28 side 468 linje 12

◀ **denne Indbydelse** : Om Fredrika Bremers indbydelse skriver SK lidt senere i journaloptegnelsen NB12:115, fra aug. 1849: »Hun var saa artig [elskværdig, 'rar', 'sød'] ved en meget forbindtlig Billet at invitere mig til en Samtale. Nu fortryder jeg næsten, at jeg ikke svarede, som jeg først havde paatænkt, blot disse Ord: nei, mange Tak jeg dandser ikke. Men i ethvert Fald jeg refuserede [afslog, afviste] hendes Indbydelse og kom ikke. Saa faaer man det at høre paa Prent, at man er 'utilgængelig'. Formodenlig skyldes det Martensens Indflydelse, at Frederikke har gjort mig til Psycholog ene og alene og skaffet mig et betydeligt Dame-Publikum. Det er ordentlig latterlig, hvor i al Verden jeg kan blive anseet for en Dame-Forfatter. Men det skyldes Martensen. Han mærker nok, at ved Universitetet er han i Nedgaaende. Det vilde blive snurrigt nok at læse for R. Nielsen og den egl. yngre Slægt: at jeg er Dame-Forfatter.« SKS 22, 209,10-24, med kommentarer. I marginaloptegnelsen NB12:115.b skriver SK: »Hun har levet her i længere Tid og havt legemlig Omgang [fortroligt, selskabeligt samkvem, egl. kønslig omgang] med Notabiliteter; hun vilde ogsaa [have] havt legemlig Omgang med mig, men jeg var dydig.« SKS 22, 209m,1-5. Se også følgende passage i journaloptegnelsen NB12:157, fra sept. 1849: »See den Fortolkning vil gjøre Frederikke Bremer elskværdig [tiltalende] i forskjellige Kredses Øine. / Jeg lever nu her[,] har frivilligt udsat mig for og udholder det langvarige og dog maaskee meest forbittrende Martyrium, det Redicules [ridicules], (...) det udholder jeg under frygtelige Aands-Anstrengelser med fortsat Productivitet under stadige pecuniaire Opoffrelser – og dog er notorisk ikke undsluppet mig een eneste Ytring den Sag betræffende [angående]. Dette hedder hos Frederikke, at jeg er saa sygelig og saa pirrelig, at jeg kan blive forbittret, naar Solen ikke skinner, som jeg vil. – Dydzirede Jomfru, piankede Omstreiferske, De har truffet det! Denne Forklaring vil ene [forene] forskjellige Kredse som maaskee endda ikke ere saa forskjellige. Paa den ene Side Martensen, Pauli, Heiberg o: s: v: paa den anden Side Goldschmidt, P.L. Møller.« SKS 22, 239,19-34, med kommentarer.

I trykt udgave: Bind 28 side 468 linje 13

◀ **ved min Skyld** : forårsaget af mig, på grund af mig..

I trykt udgave: Bind 28 side 468 linje 18

◀ **over hele Europa navnkundige Forfatterinde** : 467,17.

I trykt udgave: Bind 28 side 468 linje 20

◀ **taler om Deres Indbydelse som ... dumdrigt vovet** : henviser til Fredrika Bremers Brev 308, i SKS 28, 467,11.

I trykt udgave: Bind 28 side 468 linje 23

◀ **d: 10de December 1850** : SK havde den 25. sept. 1850 udgivet *Indøvelse i Christendom* af pseudonymen Anti-Climacus, se tekstredgørelsen i SKS K12, 7, mens *En opbyggelig Tale* først udkom den 20. dec. 1850, se tekstredgørelsen i SKS K12, 285.

I trykt udgave: Bind 28 side 469 linje 13

◀ **et Skriftebarn** : en person, der går til skrifte (især set i forhold til skriftefaderen). – Brevets afsender er Fanny Lodovica el. Ludovica le Normand de Bretteville (1827-59), se noten til manuskriptbeskrivelsen af Brev

311 i tekstredegørelsen i SKS K28, 619, note 1. Under pseudonymet 'Sibylla' fik hun i jan. 1851 udgivet »En Brevvexling, om Kvindens Stilling i Samfundet. I« i *Nord og Syd. Et Ugeskrift*, red. og udg. af M. Goldschmidt, bd. 6, »(Januar – Marts)«, Kbh. 1851, s. 123-131; Goldschmidt svarede igen medio feb. i artiklen »En Brevvexling, om Kvindens Stilling i Samfundet. II. Svar til Sibylla« i *Nord og Syd* bd. 6, s. 171-178. Stadig under pseudonymet Sibylla udgav Lodovica de Bretteville sit gensvar i det lille skrift *En Brevvexling om Kvindens Stilling i Samfundet. III. (Sibyllas Gjensvar paa Brevet i Nord og Syd. Nr. 5)*, Kbh. 1851; hermed greb hun ind i den fejde om kvindens emancipation, der begyndte med Mathilde Fibigers pseudonyme skrift *Clara Raphael. Tolv Breve*, udg. af J.L. Heiberg, Kbh. 1851, ktl. 1531, averteret som udkommet i *Adresseavisen*, nr. 297, den 18. dec. 1850. Jf. T.H. Erslew *Supplement til »Almindeligt Forfatter-Lexicon«* bd. 1-3, Kbh. 1858-68; bd. 3, s. 179 (under R.J. Simesen). I 1851 blev Lodovica de Bretteville gift med Rasmus Johannes Simesen (1810-90), da. skolemand; fra 1843 bestyrer for den højere ('videnskabelige') realskole i Helsingør, fra den 2. juni 1851 rektor for den lærde skole og realskole i Flensborg, fik den 6. okt. 1852 titel af professor.

I trykt udgave: Bind 28 side 469 linje 14

◀ **min Fader** : oberst Louis le Normand de Bretteville, der var født i 1781 i Normandiet i Frankrig, døde i nov. 1847 i Aalborg, se T.H. Erslew *Supplement til »Almindeligt Forfatter-Lexicon«* (469,14) bd. 3, s. 179 (under R.J. Simesen).

I trykt udgave: Bind 28 side 469 linje 22

◀ **byronsk** : Lord Byron el. George Gordon Byron (1788-1824), eng. digter; hans dæmoniske og tungsindige poesi vandt stor udbredelse. SK ejede hans værker i ty. overs., *Lord Byron's sämmtliche Werke*, ved flere oversættere, bd. 1-10, Stuttgart 1839, ktl. 1868-1870.

I trykt udgave: Bind 28 side 470 linje 2

◀ **komer** : kommer.

I trykt udgave: Bind 28 side 470 linje 3

◀ **Veien til Sandheden og Lyset** : formentlig allusion til Joh 14,6, hvor Jesus om sig selv siger: »Jeg er vejen og sandheden og livet.« Se også Joh 3,21, hvor Jesus siger: »den, der gør sandheden, kommer til lyset, for at det skal blive åbenbart, at hans gerninger er gjort i Gud.« Se tillige Joh 8,12, hvor Jesus om sig selv siger: »Jeg er verdens lys. Den, der følger mig, skal aldrig vandre i mørke, men have livets lys.«

I trykt udgave: Bind 28 side 470 linje 5

◀ **Fortrøstning** : tillid, tiltro.

I trykt udgave: Bind 28 side 470 linje 7

◀ **gjøre mit Hoved (...) kruset** : gøre mig forvirret, forstyrret i hovedet.

I trykt udgave: Bind 28 side 470 linje 8

◀ **Overbærelse** : overbærenhed.

I trykt udgave: Bind 28 side 470 linje 11

◀ **Conveniensen** : den hævdvundne omgangsform, den gode tone, etiketten.

I trykt udgave: Bind 28 side 470 linje 14

◀ **den Drage der bevogter Hesperidernes gyldne Frugt** : sml. afsnittet »Hesperidernes gyldne Æbler« i *Karl Philipp Moritz's Guderlære, oversat og tilligemed et Omrids af den nordiske Mythologie*, udg. af Christian Winther, Kbh. 1847, ktl. 1946 (forkortet *Karl Philipp Moritz's Guderlære*), s. 161f.: »Det Allerkostbareste, som man tænkte sig i det videste Fjerne og som mest umuligt at naae, var de gyldne Æbler i Hesperidernes Haver, paa det Atlantiske Havs Kyster. Den Drage, som bevogtede disse Æbler, var et Afkom af Phrokys og den skønne Ceto (...). / Hesperiderne selv vare Nattens Døttre. – Deres Tilværelse og Oprindelse vare hyllede i Mørke. – Deres Navne vare Ægle, Erythia, og Arethusa.« Herefter fortælles det, hvordan Herkules forgiftede og derpå dræbte dragen for at »bringe Eurystheus den gyldne Frugt til Grækenland«. Se også artiklerne »Hesperides« og »Hesperius Draco« i *Paul Fr. A. Nitsch neues mythologisches Wörterbuch*, 2. udg. ved Fr. G. Klopfer, bd. 1-2, Leipzig og Sorau 1821 [1793], ktl. 1944-1945; bd. 1, s. 862-864. Heraf fremgår det, at dragen hed Ladon, havde hundrede hoveder og aldrig sov.

I trykt udgave: Bind 28 side 470 linje 15

◀ **medfølgende smaa Bemærkninger** : sigter til det vedlagte manuskript »Nogle Bemærkninger over Mynsters Gjensvar paa Ørsted's 'Aanden i Naturen'« (470,25), der består af 4 dobbeltblade i 8°, heraf knap 14 sider beskrevet med tekst, og som er bevaret på Det Kgl. Bibliotek (NKS 1994 2°). De sidste sider af bemærkningerne handler om forholdet ml. tro og viden og ml. tro og beskuelse, hvilket viser, at Lodovica de Bretteville alene har forholdt sig til J.P. Mynsters første artikel (470,25) om første del af *Aanden i Naturen* (470,20).

I trykt udgave: Bind 28 side 470 linje 19

◀ **»Aanden i Naturen,«** : sigter til H.C. Ørsteds *Aanden i Naturen. Almeenfattelige Bidrag til at belyse Naturens aandelige Indhold*, Kbh. 1850, ktl. 945; bogen blev annonceret som udkommet i *Adresseavisen*, nr. 298, den 19. dec. 1849. I midten af 1850 udkom anden del *Aanden i Naturen. Naturvidenskaben og Aandsdannelsen*, Kbh. 1850; bogen blev anmeldt i *Kjøbenhavnsposten*, nr. 156, den 9. juli 1850, og i *Berlingske Tidende*, nr. 194, den 21. aug. 1850.

I trykt udgave: Bind 28 side 470 linje 20

◀ **Mynsters Gjensvar i Videnskabskriftet** : sigter til J.P. Mynsters artikel »Bemærkninger ved 'Aanden i Naturen. Almeenfattelige Bidrag til at belyse Naturens aandelige Indhold af H.C. Ørsted. Kjøbenhavn 1850'« i *Nyt Theologisk Tidsskrift*, udg. af C.E. Scharling og C.T. Engelstoft, bd. 1, Kbh. 1850, s. 291-315, hvor Mynster s. 309-315 skriver om forholdet ml. tro og viden og ml. tro og beskuelse. Senere på året skrev Mynster også artiklen »Om den Sætning, 'at vore Ønsker ikke bør bestemme, hvad vi ville [vil] antage for Sandhed'« (om anden del af *Aanden i Naturen*) i *Nyt Theologisk Tidsskrift* bd. 2, Kbh. 1851, s. 67-82. De to artikler udgav Mynster sammen som »Særskilt aftryk af 'Nyt Theologisk Tidsskrift', første og andet Bind« under titlen *Bemærkninger ved Skrivtet 'Aanden i Naturen', første og anden Deel*, Kbh. 1850. – **Mynsters**: Jakob Peter Mynster (1775-1854), da. biskop, forf. og politiker; dr.theol. 1815; fra 1811 residerende kapellan ved Vor Frue Kirke i København, fra 1826 tillige hofprædikant, fra 1828 kgl. konfessionarius samt hof- og slotspræst ved Christiansborg Slotskirke og fra 1834 biskop over Sjællands stift. Som Sjællands biskop var Mynster den da. kirkes primas. Han havde et omfattende både videnskabeligt, kirkeligt og opbyggeligt forfatterskab (jf. ktl. 228-236, 254-255 og 2191-2192). For yderligere oplysninger, se den biografiske kommentar til Brev 236, i *SKS* 28, 361,4.

I trykt udgave: Bind 28 side 470 linje 25

◀ **som Hunden der gjør af Maanen** : allusion til ordsproget »Hunden gør og [også] ad Maanen. ('og Maanen gaar alligevel sin stadige Gang uforstyrret')«, optegnet som nr. 6253 i E. Mau *Dansk Ordsprogs-Skat* bd. 1-2, Kbh. 1879; bd. 2, s. 4f. Ordsproget anvendes i forskellige versioner og betydninger, her om en mindre betydelig person, der søger at vække opsigt ved at angribe el. kritisere en mere betydelig person.

I trykt udgave: Bind 28 side 471 linje 1

◀ **Goethe som i sine Wahlverwandtschaften ... de chemiske Stoffers Forbindelse og Adskillelse** : hentyder formentlig til sidste del af kap. 4 i første del af J.W. Goethes roman *Die Wahlverwandtschaften*, bestående af to dele (1809), i *Goethe's Werke. Vollständige Ausgabe letzter Hand* bd. 1-60, Stuttgart og Tübingen 1827-42 (ktl. 1641-1668, bd. 1-55, 1828-33); bd. 17, 1828, s. 47-57, hvor nogle af personerne ved at fremdrage eksempler fra kemien kommer til klarhed over deres indbyrdes forhold. Ordet 'Wahlverwandtschaft', ty., valgslægtskab, stammer opr. fra kemien, hvor det betegner stoffernes affinitet, dvs. deres tilbøjelighed til at indgå forbindelse med hinanden. Sml. hertil referencen til det her fremhævede sted i Goethes roman i »Ægteskabets æsthtiske Gyldighed« i anden del af *Enten - Eller* (1843), i *SKS* 3, 29,5-12. *Die Wahlverwandtschaften*, der skildrer den dybe, erotiske sympati ml. mennesker, har kort gengivet følgende handling: Baron Eduard og hans kone Charlotte inviterer hans ven Otto og hendes niece Ottilie til at bo hos sig på godset. Eduard og Ottilie forelsker sig i hinanden, det samme gør Charlotte og Otto. Eduard overvejer at undlade at betro sig til sin kone, men hun bliver hurtigt opmærksom på hans forelskelse. Både Eduard og Charlotte vil lade sig skille pga. de nye forhold. Men parrets lille barn drukner pga. Ottilies uagtsomhed; hun føler sig skyldig, trækker sig tilbage og dør. Kort efter dør også Eduard. – **Goethe**: Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832), ty. digter, dramatiker, essayist, jurist, statsmand og naturvidenskabsmand.

I trykt udgave: Bind 28 side 471 linje 3

◀ **Zwei Eimer sieht man ab und auf ... In gleichem Augenblick Dich laben. Schiller** : citat fra nr. 5 af Fr. Schillers »Parabeln und Räthsel«, der indgår i »Gedichte der dritten Periode« i *Schillers sämtliche Werke in zwölf Bänden* bd. 1-12, Stuttgart og Tübingen 1838, ktl. 1804-1815; bd. 1, s. 349f. I denne udgave skrives 'andre' i stedet for 'and're' samt 'Du' og 'Dich' med små begyndelsesbogstaver, desuden sættes kolon efter 'Grund' i stedet for semikolon. Lodovica de Bretteville skriver da. 'ø' for ty. 'ö'. – **Schiller**: Friedrich Schiller (1759-1805), ty. digter og filosof.

I trykt udgave: Bind 28 side 471 linje 14

◀ **»Doch in deiner Ueberwinderkrone ... Auf mein Sterbebett herab:« etc Hölty** : citat fra fjerde og femte strofe i L.H.C. Hölty's otte strofer lange »Elegie bey dem Grabe meines Vaters« (1775). Med »etc« henvises formentlig til de følgende to strofer: »Daß mir deine Palme Kühlung wehe, / Kühlung, wie von Lebensbäumen träuft; / Daß ich sonder Graun die Thäler sehe, / Wo die Auferstehung reist; // Daß mit dir ich durch die Himmel schwebe, / Wonnestrahlend und beglückt, wie du; / Und mit dir auf Einem Sterne lebe, / Und in Gottes Schooße ruh'.« Se fx *Gedichte von Lud. Heinr. Christoph Hölty*, udg. af F.L. Grafen zu Stollberg og J.H. Voss, Karlsruhe 1823, s. 164f. Lodovica de Bretteville udelader komma efter 'Doch' og punktum efter 'Dich' i slutningen af fjerde strofe, skriver 'Jehovas' for 'Jehova's', da. 'ø' for ty. 'ö' og 'Sterbebett' uden forkortelsesapostrof. Samme ordlyd med små ortografiske variationer (fx 'Jehovah' i stedet for 'Jehova') findes i *Hölty's Gedichte* (i *Hand-Bibliothek der Deutschen Classiker* bd. 13), Gotha og New York 1828, s. 96-98; s. 97. Derimod har *Christ. Lud. Heinr. Hölty's sämtlich hinterlaßne Gedichte nebst einiger Nachricht aus des Dichters Leben*, udg. af A.F. Geisler d. yngre, bd. 1-2, Halle 1782-83; bd. 1, s. 179-181; s. 180, i fjerde strofe 'Engelblik' i stedet for 'Vaterblik' og udråbstegn ved slutningen af femte strofe i stedet for kolon, mens *Gedichte von Ludewig Heinrich Christoph Hölty*, forøget og udg. af J.H. Voss, »Dritte, allein rechtmäßige Ausgabe«, Königsberg og Leipzig 1833, s. 235-237; s. 236, har 'Blick' i fjerde strofe og semikolon ved slutningen af femte strofe. – **Jehovas**: Guds navn i GT; egl. Jahwæh el. – som det ofte gengives – Jahve. Da jøderne ikke måtte udtale Guds navn, blev de fire konsonanttegn JHWH i den hebr. tekst forsynet med vokaltegnene fra 'Adonāi (med e i stedet for det første a), der på hebr. betyder Herren, for at minde læseren om, at der i stedet for Jahwæh skulle læses 'Adonāi; deraf læsemåden Jehova. – **Hölty**: Ludwig Heinrich Christoph Hölty (1748-76), ty. digter.

I trykt udgave: Bind 28 side 472 linje 1

◀ **Ledebaand** : tømme lignende bånd i et bælte, hvormed et barn ledes for ikke at falde, indtil det selv kan gå, også kaldet gangbånd.

I trykt udgave: Bind 28 side 472 linje 13

◀ **forekome** : forekomme.

I trykt udgave: Bind 28 side 472 linje 17

◀ **glipper os** : går vi glip af.

I trykt udgave: Bind 28 side 472 linje 26

◀ **hjemme** : hjemme.

I trykt udgave: Bind 28 side 472 linje 29

◀ **alting lever og aander, rører sig og virker** : allusion til ApG 17,28, hvor Paulus i sin tale på Areopagos begrunder, hvorfor Gud ikke er langt borte fra en eneste af os, »thi i ham leve og røres og ere vi« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 28 side 473 linje 1

◀ **som Træet Yggdrasil have sin Rod i Jorden og sin Top i Himlen** : se fx *Karl Philipp Moritz's Guderlære* (470,15), s. 290f.: »Det oldnordiske Verdenstræ var Asken Yggdrasil; den overskygger Alverden. Her var Asernes første Helligdom og her sadde Aserne til Things hver Dag. (...) / Yggdrasil har tre Rødder, som brede sig vidt. Den ene Rod strækker sig did, hvor Ginnungagap forhen var; der boe Riimthusserne og der findes *Mimmers* Brønd, der indeholder Viisdom og Kløgt, hvoraf *Odin*, den øverste Asa, daglig øser. Den anden Rod naaer til *Niflheim* og ved den qvælder den fæle Brønd *Hvergelmer*, hvor utallige stygge Orme ligge og blandt dem den værste, *Nidhøgg*, som uafadelig gnaver paa Træets Rod. (...) / Ved den tredie Rod er *Urdas* Brønd, og her er det, at Guderne holde Thing.«

I trykt udgave: Bind 28 side 473 linje 7

◀ **at jeg fortvivlet har villet være mig selv** : hentyder til C.B.b.β »Den Fortvivlelse, fortvivlet at ville være sig selv, Trods« i første del af *Sygdommen til Døden* (1849), i *SKS* 11, 181-187.

I trykt udgave: Bind 28 side 473 linje 9

◀ **tager Brødet fra os og giver os en Steen istedet** : hentyder til talemåden: at 'give stene for brød' som udtryk for at give noget værdiløst i stedet for noget værdifuldt. Talemåden bygger på Matt 7,9, hvor Jesus siger: »hvem af jer vil give sin søn en sten, når han beder om et brød (...)?»

I trykt udgave: Bind 28 side 473 linje 15

◀ **voilà tout** : fr., det er det hele.

I trykt udgave: Bind 28 side 473 linje 17

◀ **et gigantisk Stormløb mod Himlen** : hentyder til de himmelstormende giganter, der if. gr. mytologi blev overvundet af guderne og som straf for deres stormløb blev spærret inde under vulkanerne og dermed blev årsag til disses udbrud og larm. Se *Paul Fr. A. Nitsch neues mythologisches Wörterbuch* (470,15) bd. 1, s. 752.

I trykt udgave: Bind 28 side 473 linje 17

◀ **stræmer** : strammer.

I trykt udgave: Bind 28 side 473 linje 18

◀ **Løverdag** : lørdag.

I trykt udgave: Bind 28 side 473 linje 21

◀ **»Frøken F: L:«** : formentlig forkortelse for Frøken Fanny Lodovica. – **Frøken:** titulatur til finere ugift kvinde af borgerstanden. På denne tid havde »Moden i *Talesproget* udvidet Brugen af Frøken (især i Hovedstaden) saa langt ned i Borgerstanden, at den ikke kan komme videre; hvorimod Brugen af Frue ikke er skredet saa vidt frem hos os, som hos de Svenske.« *Dansk Ordbog* af C. Molbech, 2. forøgede udg., bd. 1-2, Kbh 1859 [1833, ktl. 1032]; bd. 1, sp. 676.

I trykt udgave: Bind 28 side 473 linje 22

◀ **De** : Brevets modtager er Fanny Lodovica le Normand de Bretteville (469,14).

I trykt udgave: Bind 28 side 473 linje 26

◀ **kalder Dem i Deres Skrivelse et »Skriftebarn«** : se Lodovica de Brettevilles brev af 10. dec. 1850, Brev 311, i SKS 28, 469,14 og 473,24.

I trykt udgave: Bind 28 side 473 linje 26

◀ **det Indlagte er jo ... et lille videnskabeligt Forsøg** : sigter til Lodovica de Brettevilles skriftlige arbejde »Nogle Bemærkninger over Mynsters Gjensvar paa Ørsted's 'Aanden i Naturen'«, som var vedlagt hendes brev (470,19).

I trykt udgave: Bind 28 side 473 linje 26

◀ **vistnok** : ganske givet, helt sikkert.

I trykt udgave: Bind 28 side 474 linje 1

◀ **jeg er ingen Skriftefader** : I formel forstand krævede det at fungere som skriftefader at være ordineret til præst. SK udgav to taler ved anledning af et skriftemaal, dels som den første lejlighedstale i *Tre Taler ved tænkte Leiligheder* (1845), i SKS 5, 391-418, dels som første afdeling i *Opbyggelige Taler i forskjellig Aand* (1847), i SKS 8, 119-250.

I trykt udgave: Bind 28 side 474 linje 4

◀ **den emanciperede Tænkning** : 469,14.

I trykt udgave: Bind 28 side 474 linje 11

◀ et filosofisk **specimen**: lat., prøvearbejde.

I trykt udgave: Bind 28 side 474 linje 12

◀ **brænde dem ... fordi jeg ikke havde Tid til at læse Sligt** : hentyder til indledningen af Lodovica de Brettevilles brev af 10. dec. 1850, Brev 311, i SKS 28, 469,19f.

I trykt udgave: Bind 28 side 474 linje 16

◀ **i Retning af** : med sigte på.

I trykt udgave: Bind 28 side 474 linje 20

◀ **verte** : lat., vend, dvs. vend bladet!

I trykt udgave: Bind 28 side 474 linje 21

◀ **Tilfælde** : situation.

I trykt udgave: Bind 28 side 474 linje 27

◀ **d 21 Mai 1851** : SK havde søndag den 18. maj 1851 prædikedet i Citadelskirken i København (476,16).

I trykt udgave: Bind 28 side 475 linje 15

◀ **Magister** : SK erhvervede den 29. sept. 1841 den filosofiske magistergrad på afhandlingen *Om Begrebet Ironi med stadigt Hensyn til Socrates*, i SKS 1, 59-357.

I trykt udgave: Bind 28 side 475 linje 16

◀ **trøstig** : uden betænkelighed, frejdigt.

I trykt udgave: Bind 28 side 475 linje 20

◀ **I Tidens letsindige, eller ... som De etsteds siger, tungsindige Aand** : hentyder dels til følgende passage i »Det antike Tragiske Reflex i det moderne Tragiske« i første del af *Enten - Eller* (1843), i SKS 2, 141,33-35: »En Eiendommelighed har vistnok [helt sikkert] vor Tid fremfor hiin Tid i Grækenland, den nemlig, at vor Tid er mere tungsindig og derfor dybere fortvivlet.« Dels til følgende passage i »Ligevægten mellem det Æsthetiske og Ethiske i Personlighedens Udarbeidelse« i anden del af *Enten - Eller*, i SKS 3, 183,27-31: »Tungsind er Synd, er egentlig en Synd instar omnium [lat., par excellence], thi det er den Synd, ikke at ville dybt og inderligt, og dette er en Moder til alle Synder. Denne Sygdom, eller rettere, denne Synd er saa almindelig i vor Tid, og det er saaledes den, hele det unge Tydskland og Frankrig sukker under.«

I trykt udgave: Bind 28 side 475 linje 20

◀ **»Enten - Eller«** : *Enten - Eller. Et Livs-Fragment*, udg. af pseudonymen Victor Eremita, »Første Deel indeholdende A.'s Papirer« og »Anden Deel, indeholdende B.'s Papirer, Breve til A«, Kbh. 1843, i SKS 2-3.

I trykt udgave: Bind 28 side 476 linje 5

◀ **»christelige Taler« af 1848** : *Christelige Taler*, Kbh. 1848, bestående af første afdeling »Hedningenes Bekymringer«, anden afdeling »Stemninger i Lidelsers Strid«, tredje afdeling »Tanker som saare bagfra - til Opbyggelse« og fjerde afdeling »Taler ved Altergang om Fredagen«, i SKS 10.

I trykt udgave: Bind 28 side 476 linje 7

◀ **Herrens Huus** : i GT fast udtryk for templet, i NT for kirken, jf. 1 Tim 3,15, hvor der tales om at »færdes i Guds hus - det er den levende Guds kirke«.

I trykt udgave: Bind 28 side 476 linje 12

◀ **I Søndags stod De anmeldt som Prædikant i Citadellet** : se prædikantlisten i *Adresseavisen*, nr. 115, den 17. maj 1851: »Citadellets [Kirke], Hr. Mag. S. Kierkegaard, Kl. 9½.« Se ligeledes listen i *Berlingske Tidende*, nr. 113, den 17. maj 1851: »Citadellets, Hr. Mag. S. Kierkegaard, Kl. 9½«, og i *Fædrelandet*, nr. 11, den 17. maj 1851, s. 452: »Citadellet, Mag. S. Kierkegaard, Kl. 9½.« Med 'Citadellet' refereres til Citadelskirken, i dag Kastelskirken (se kort 2, G2). SK prædikede søndag den 18. maj 1851 ved højmesseri i Citadelskirken over epistelteksten, Jak 1,17-21, til denne søndag, 4. søndag efter påske. I 1855 udgav han prædikenen som *Guds Uforanderlighed. En Tale*, i SKS 13, 319-339.

I trykt udgave: Bind 28 side 476 linje 16

◀ **forfærdende, men tillige opbyggelig** : Om forholdet ml. det forfærdende og det opbyggelige, se fx »Det Glædelige i: at man lider kun een Gang, men seirer evigt«, nr. I i »Stemninger i Lidelsers Strid. Christelige Taler«, anden afdeling af *Christelige Taler* (1848), i SKS 10, 107-116; 108, hvor det bl.a. hedder: »det Forfærdende er i Forhold til det Opbyggelige som Ønskeqvisten i Forhold til Kildespringet: hvor Qvisten bøier sig, der er Væld i Bunden, og hvor det Forfærdelige er, der er det Opbyggelige i Nærheden, i Grunden. Naar man saa, efterat have seet nøie til i at finde det Forfærdende, seer nøie til igjen, saa finder man det Opbyggelige.«

I trykt udgave: Bind 28 side 476 linje 19

◀ **hørt at De prædiker ofte i forskellige Kirker** : SK havde tre gange prædikedet ved altergangen om

fredagen i Vor Frue Kirke i København, fredag den 18. juni 1847, fredag den 27. aug. 1847 og fredag den 1. sept. 1848, se »Taler ved Altergang om Fredagen. Christelige Taler«, i *Christelige Taler* (1848), i SKS 10, 261,3 med kommentar, og nr. I i »Fra Høiheden vil han drage Alle til sig. Christelige Udredninger«, nr. III af *Indøvelse i Christendom* (1850), i SKS 12, 155, note 1.

I trykt udgave: Bind 28 side 476 linje 23

◀ **lader Dem anmelde som »en Candidat.**◀ : Da SK prædikede ved fredagsaltergangen i Vor Frue Kirke i København den 18. juni og den 27. aug. 1847 (476,23) annonceredes det i *Adresseavisen*, nr. 140, den 17. juni, og nr. 200, den 26. aug. 1847, i begge tilfælde således: »Prædikanterne imorgen, Fredag. / Frue Kirke, en Candidat, kl. 9.« Da SK prædikede ved fredagsaltergangen den 1. sept. 1848 blev det ligeledes annonceret i *Adresseavisen*, nr. 209, den 1. sept. 1848, men nu som følger: »Prædikanterne idag, Fredag. / Frue Kirke, Hr. Mag. Kierkegaard, Kl. 9.«

I trykt udgave: Bind 28 side 476 linje 23

◀ **jeg er en Kvinde ... kun nærme mig til Dem under et paataget Navn** : Hvem kvinden er, har ikke ladet sig identificere.

I trykt udgave: Bind 28 side 476 linje 28

◀ **troeste** : mest trofaste.

I trykt udgave: Bind 28 side 476 linje 32

◀ **kunne** de: kan.

I trykt udgave: Bind 28 side 476 linje 36

◀ **ville** de: vil.

I trykt udgave: Bind 28 side 476 linje 36

◀ **Christus siger: hvad I have gjort ... have I ogsaa gjort imod mig** : frit citat fra Matt 25,40, der indgår i Jesu tale om verdensdommen, hvor kongen siger til dem ved sin højre side: »hvad I have gjort mod Een af disse mine mindste Brødre, have I gjort mod mig« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 28 side 477 linje 2

◀ **e - e** : Hvem el. hvad mærket står for, har ikke ladet sig identificere.

I trykt udgave: Bind 28 side 477 linje 6

◀ **S T** : el. S. T., en i tiden alm. udbredt forkortelse for det lat. udtryk 'salvo titulo', med udeladelse el. forbehold for mulig fejlagtig anvendelse af titlen. Forkortelsen blev hyppigt anvendt ved udskrift på breve, men også ved dedikationer.

I trykt udgave: Bind 28 side 477 linje 7

◀ **Mag. S. Kierkegaard** : 475,16.

I trykt udgave: Bind 28 side 477 linje 8

◀ **Nørregade 43** : SK boede på 2. sal i forhuset Nørregade matrikelnr. 43, gadenr. 35 (se kort 2, B1), fra april flyttedag 1850 til april flyttedag 1851. I maj 1851 boede han på 1. sal i huset på Østerbro matrikelnr. 108 A (se kort 3, C2), hvortil brevet if. en blyantspåskrift på kuverten blev (om)adresseret.

I trykt udgave: Bind 28 side 477 linje 9

◀ **21 Mai 1851** : SK havde søndag den 18. maj 1851 prædikeret i Citadelskirken i København (476,16).

I trykt udgave: Bind 28 side 477 linje 12

◀ **ikke uden Frygt og Bæven** : allusion dels til titlen på bogen *Frygt og Bæven* af pseudonymen Johannes de silentio (1843), dels til Fil 2,12, hvor Paulus skriver til filipperne: »Derfor, mine kære, I, som altid har været lydige: Arbejd med frygt og bæven på jeres frelse, ikke blot som da jeg var til stede, men endnu mere nu i mit fravær.«

I trykt udgave: Bind 28 side 477 linje 15

◀ **mærkelige** : bemærkelsesværdige.

I trykt udgave: Bind 28 side 477 linje 17

◀ **forskyldt** : forårsaget.

I trykt udgave: Bind 28 side 477 linje 21

◀ **Fruentimer** : fruentimmer, kvinde.

I trykt udgave: Bind 28 side 478 linje 14

◀ **tolke den** : give udtryk for den.

I trykt udgave: Bind 28 side 478 linje 19

◀ **en Bopæl, den man forhaabentlig kan faae opspurgt** : SKs bopæl maj 1851 var Østerbro matrikelnr. 108 A (477,9), hvortil han var flyttet april flyttedag s.å. Han var ikke blevet optaget med denne adresse i *Veiviser eller Anviisning til Kjøbenhavns (...) Beboere for Aaret 1851* - han var fortsat anført med den gl. adresse Nørregade 43 - heller ikke i tillægget til vejviseren var hans nye adresse oplyst. Derimod optrådte han med adressen Østerbro 108 A i *Veiviser eller Anviisning til Kjøbenhavns (...) Beboere for Aaret 1852*. Brevskriveren har dog angiveligt fundet adressen på Østerbro (480,22). - **faae opspurgt**: finde, få at vide.

I trykt udgave: Bind 28 side 478 linje 21

◀ **begyndte at udgive Deres pseudonyme Værker** : SK begyndte udgivelsen af sine pseudonyme skrifter med *Enten - Eller*, udgivet af pseudonymen Victor Eremita (476,5).

I trykt udgave: Bind 28 side 478 linje 27

◀ **den Kjærligheds Gjerning** : hentyder formentlig til *Kjerlighedens Gjæringer* (1847), hvor SK skelner ml. 'kærlighedens gerninger' og 'kærlighedsgjæringer', se fx slutningen af den indledende bøn: »vel er der kun nogle Gjæringer, som det menneskelige Sprog særligt og smaaligt kalder Kjerlighedsgjæringer; men i Himlen er det jo saaledes, at ingen Gjærning kan tækkes der, uden den er en Kjerlighedens Gjærning: oprigtig i Selvfornegtelse, en Kjerlighedens Trang og just derfor uden Fortjenstlighedens Fordring!« SKS 9, 12,15-19. Se også SKS 9, 21.

I trykt udgave: Bind 28 side 478 linje 28

◀ **fast** : næsten.

I trykt udgave: Bind 28 side 479 linje 2

◀ **mærkværdigt** : bemærkelsesværdigt, påfaldende.

I trykt udgave: Bind 28 side 479 linje 3

◀ **det Vidunderlige** : det forunderlige.

I trykt udgave: Bind 28 side 479 linje 4

◀ som De **jo**: ikke.

I trykt udgave: Bind 28 side 479 linje 5

◀ **Enten - Eller** : 476,5 og 478,27.

I trykt udgave: Bind 28 side 479 linje 8

◀ naar **jeg kun**: blot jeg.

I trykt udgave: Bind 28 side 479 linje 14

◀ **et (...) Menneskes Omgang** : (selskabelige) samkvem med et levende menneske.

I trykt udgave: Bind 28 side 479 linje 15

◀ »**Sandheden og Veien og Livet**« : hentyder til Joh 14,6 (470,5).

I trykt udgave: Bind 28 side 479 linje 18

◀ **skrækket** : skræmt.

I trykt udgave: Bind 28 side 479 linje 24

◀ **disse Idealitetens høieste Fordringer** : sml. udgiverens forordet til *Indøvelse i Christendom* af pseudonymen Anti-Climacus (1850), hvor SK skriver: »I dette Skrift (...) er Fordringen til det at være Christen af Pseudonymen tvunget op til et Idealitetens Høieste. / Dog siges, fremstilles, høres bør jo Fordringen; der bør, christeligt, ikke slaas af paa Fordringen, ei heller den forties – istedetfor at gjøre Indrømmelse og Tilstaaelse sig selv betræffende [angående].« SKS 12, 15,2-6.

I trykt udgave: Bind 28 side 479 linje 24

◀ **en dorsk Slægt** : en sløv, ugidelig generation.

I trykt udgave: Bind 28 side 479 linje 29

◀ **svarer (...) Dem for** : garanterer Dem for.

I trykt udgave: Bind 28 side 479 linje 32

◀ **den »Tidens Bræmse« der saa grundig har vidst at vække den** : hentyder formentlig til følgende passage i »Fremstillingen A« i »'Salig Den, som ikke forarges paa mig.' En bibelsk Fremstilling og christelig Begrebs-Bestemmelse«, anden afdeling af *Indøvelse i Christendom* (1850): »saa kommer en enkelt En, en Peer Næsviis, og bilder sig ind, at han skulde være høiere end det Bestaaende. Dog nei, det er ikke sagt, at han bilder sig det ind, men det kunde jo nok være muligt, at han var den 'Bremse', som det Bestaaende behøvede for ikke at falde i Søvn, eller for ikke, hvad endnu værre er, at henfalde til Selvforgudelse.« SKS 12, 97,12-17. Med 'bremse' henvises her til Platons dialog *Sokrates' Forsvarstale*, 30d-e, hvor Sokrates advarer sine dommere mod at dømme ham til døden: »For hvis I gør det, vil I ikke nemt kunne finde en anden af samme Slags som mig, en der – hvis jeg maa bruge et Udtryk, der maaske klinger lidt pudsigt – er blevet sat af Gud paa jeres By ligesom en Bremse paa en stor, ædel Hest, der paa Grund af sin store Krop er noget tung i det og maa holdes i Aande med Stik eller Slag. Det tror jeg virkelig har været Guds Tanke med mig: jeg bruger jo hele min Dag til at holde jer i Aande, til at drive jer frem, til at irritere hver enkelt af jer, ligesom en Bremse, der flyver fra det ene Sted af Kroppen til det andet« (*Platons Skrifter*, udg. af Carsten Høeg og Hans Ræder, bd. 1-10, Kbh. 1992 [1932-41]; bd. 1, s. 281). Jf. *Platonis opera quae extant* [De værker af Platon, der er overleveret], udg. af Fr. Ast, bd. 1-11, Leipzig 1819-32, ktl. 1144-1154; bd. 8, 1825, s. 130-133.

I trykt udgave: Bind 28 side 479 linje 33

◀ **dersom ... Gud ikke gav Væxt, hvor vi Andre kun saae og plante** : hentyder til 1 Kor 3,6-7, hvor Paulus skriver: »Jeg plantede, Apollos vandede, men Gud gav vækst, så hverken den, der planter, eller den, der vander, er noget, men det er Gud, som giver vækst.«

I trykt udgave: Bind 28 side 480 linje 1

◀ **Stemninger og Tilstande** : sml. titlen på Henrik Hertz' roman *Stemninger og Tilstande. Scener og Skildringer af et Ophold i Kjøbenhavn*, Kbh. 1839.

I trykt udgave: Bind 28 side 480 linje 4

◀ **De! der bestandig kun ønsker at være som en Bortreist** : hentyder til slutningen af forordet til *To opbyggelige Taler* 1844, hvor SK skriver om 'sin læser' som »hiin Enkelte, der i den beleilige Time fremtager hvad han modtog, og glemmer hvad han fremtog, indtil han atter fremtager det, og saaledes ved sin Velvillie, sin Viisdom hensætter den ringe Gave paa Rente, til Gavn og Glæde for Den, der bestandig kun ønsker at være som en Bortreist.« SKS 5, 183,15-19, med kommentarer.

I trykt udgave: Bind 28 side 480 linje 5

◀ **Deres Prædikens Foredrager i Søndags i Citadellet** : SK prædikede søndag den 18. maj 1851 ved højmessens i Citadelskirken over epistelteksten, Jak 1,17-21, til denne søndag, 4. søndag efter påske (476,16). – **Deres Prædikens Foredrager**: den, der fremførte Deres prædiken.

I trykt udgave: Bind 28 side 480 linje 10

◀ **o men altid med Navn under** : 476,16 og 476,23.

I trykt udgave: Bind 28 side 480 linje 12

◀ **S: F:** : Hvem el. hvad mærket står for, har ikke ladet sig identificere.

I trykt udgave: Bind 28 side 480 linje 20

◀ **Magister S: Kierkegaard** : 475,16.

I trykt udgave: Bind 28 side 480 linje 21

◀ **Østerbro No: 108, ligefor Søen** : SK boede på 1. sal i huset på Østerbro matrikelnr. 108 A over for Sortedams Sø (se kort 3, C2) fra april flyttedag 1851 til okt. flyttedag 1852, se »Introduktion til *Løse papirer*« i SKS K27, 12.

I trykt udgave: Bind 28 side 480 linje 22

◀ **Doctor S: Kirkegaard** : I 1851 var SK fortsat magister (475,16); først den 10. maj 1854 blev magistergraden konverteret til doktorgraden.

I trykt udgave: Bind 28 side 481 linje 4

◀ **fremmed** : fremmed.

I trykt udgave: Bind 28 side 481 linje 5

◀ **»Christelige Taler«** : *Christelige Taler*, der består af fire afdelinger, »Hedningenes Bekymringer«, »Stemninger i Lidelsers Strid«, »Tanker som saare bagfra – til Opbyggelse« og »Taler ved Altergang om Fredagen«, udkom den 25. april 1848, se tekstreddegørelsen i SKS K10, 7. I forhold til brevets dato, den 12. juli 1851, var *Christelige Taler* ikke SKs sidst udkomne værk; det var *Indøvelse i Christendom* efterfulgt af heftet med *En opbyggelig Tale*, der udkom hhv. den 25. sept. 1850 og den 20. dec. 1850, se tekstreddegørelserne til de to skrifter i SKS K12, hhv. 7 og 285. Se i øvrigt følgende passage i F.C. Sibberns (481,15) brev af 7. jan. 1851 til Petronella v. Ross (481,28): »I Kierkegaards Skrifter finder man meget Godt; jeg vil nævne for Dem hans 'Lidelsernes Evangelium' [tredje afdeling af *Opbyggelige Taler i forskellig Aand* (1847)]. Blandt hans opbyggelige Taler er der een, som er meget ypperlig; det er en Tale om Jobs bekendte Ord: 'Herren gav o. s. v.' [den første tale i *Fire opbyggelige Taler* 1843].« Citeret efter *Breve til og fra F.C. Sibbern*, udg. af C.L.N. Mynster, Kbh. 1866, s. 215. Se endvidere følgende passage i Sibberns brev af 8. nov. 1851 ligeledes til Petronella v. Ross: »At Kierkegaard yder Dem Aandsføde og Fortrøstning, kan jeg forestille mig; der er meget Godt i hans Skrifter, især i religiøs Henseende.« Citeret efter *Breve til og fra F.C. Sibbern*, s. 218.

I trykt udgave: Bind 28 side 481 linje 7

◀ **Deres Broder i Sjælland** : Peter Christian Kierkegaard (1805-88), der var sognepræst i Pedersborg og Kindertofte ved Sorø på Sjælland og havde beklædt embedet siden udnævnelsen i sept. 1842; fra 1849 til 1852 var han tillige medlem af Landstinget; i 1856 blev han biskop over Aalborg stift i Nordjylland. For yderligere oplysninger, se den biografiske kommentar til Brev 1, i SKS 28, 11,22.

I trykt udgave: Bind 28 side 481 linje 10

◀ **hans første Kone Marie B:** : Elise Marie Kierkegaard, f. Boisen (1806-37), datter af P.O. Boisen (1762-1831), fra 1805 til sin død biskop over Lolland-Falster stift, og Nanna Boisen (481,13); gift med P.C. Kierkegaard den 21. okt. 1836, død den 18. juli 1837.

I trykt udgave: Bind 28 side 481 linje 11

◀ **opholdt mig en lang Aarrække i afg: Biskop Møllers Huus** : Rasmus Møller (1763-1842), der blev dr.theol. i 1815, var fra 1831 til sin død biskop over Lolland-Falsters stift. Hans anden kone, Johanna Dorothea Møller, f. Borchsenius (1767-1830), døde den 12. feb. 1830. I indledningen til sine *Skildringer af Biskop Dr. theol. Rasmus Møllers private Liv, et Mindeskraft for Slægtninge og Venner*, Nykøbing F. 1871, fortæller Petronella v. Ross (481,28), at hun »i en Række af Aar var i hans Huus og var stadig om ham til det Sidste«, s. 3; formentlig kom hun i huset kort efter Johanna Dorothea Møllers død, jf. s. 39. I øvrigt oplyser Petronella v. Ross, at hendes mindeskraft blev udgivet under 'vejledning og opmuntring' af »Hr. Conferentsraad Sibbern [481,15] og Hr. Dr. C. Kalkar, som Begge have gennemlæst Manuskriptet«, s. 4. – **afg::** afgangne, afdøde.

I trykt udgave: Bind 28 side 481 linje 11

◀ **hans elskelige Søn Poul Martin** : Poul Martin Møller (1794-1838), da. digter og filosof, søn af biskop Rasmus Møller (481,11); fra 1822 adjunkt i latin og græsk ved Metropolitanskolen i København, fra 1826 lektor og fra 1828 prof. i filosofi ved universitetet i Kristiania (Oslo), fra 1831 til sin død prof. i filosofi ved Københavns Universitet, hvor han var en af SKs lærere; døde den 13. marts 1838.

I trykt udgave: Bind 28 side 481 linje 12

◀ **Bispinde Boisen** : Anna (kaldt Nanna) Boisen, f. Nannestad (1775-1853), gift med pastor, senere biskop P.O. Boisen (481,11) den 11. okt. 1799.

I trykt udgave: Bind 28 side 481 linje 13

◀ **et lille Kloster paa Falster** : sigter til Nykøbing Hospital på Falster, der var grundlagt på en gammel klosterbygning, genopbygget i årene 1821, 1833 og 1846-47, hvor »61 trængende og svagelige Enker og ugifte Fruentimmer [kvinder] af Middel- og Embedsstanden i Lolland-Falsters Stift nyde (...) fri Bolig, Brænde, Medicin og Lægehjælp samt hver især en ugentlig Pengeunderstøttelse, som indtil videre er forhøjet fra 7 Mk. [mark] (efter den nyeste Fundats af 22de Januar 1834) til 10 Mk. og under de senere Aars Conjunctioner endogsaa periodisk har udgjort 11 Mk.« J.P. Trap *Statistisk-topografisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark*, »Speciel Deel«, bd. 1, del I-II, 1858; del II, s. 873.

I trykt udgave: Bind 28 side 481 linje 14

◀ **Et Par smaa Landsbyfortællinger ... Sibberns Bistand ... »Fortællinger ... af Fr: Godkjær«** : sigter til *Fortællinger for simple Læsere, skrevne i en Provindskjøbstad af Fred. Godkjær* [pseudonym for Petronella v. Ross], Kbh. 1851 (bestående af to fortællinger »Ingeborg. En lille Fortælling, nedskrevet som Svar paa et Brev«, s. 1- 54, og »Aftenunderholdning hos en Landsbyskolelærer«, s. 55-117). Senere på året udkom 2. samling, med »Fortale« af F.C. Sibbern, dateret »i April 1851«, (bestående af to fortællinger »Tre Uger før Jul«, s. 1-64, og »En Soldats Hjem«, s. 65-96). I 1854 udkom en 3. samling og i 1867 en 4. samling. Under pseudonymet 'Fred. Godkjær' udgav Petronella v. Ross (481,28) i øvrigt også en særudgave af *En Soldats Hjem. En Skizze af Frederik Godkjær*, Nykøbing F. 1851 (ikke i boghandlen). - **ved Etr: Sibberns Bistand:** Den da. filosof og forf., prof. i filosofi ved Københavns Universitet Frederik Christian Sibbern (1785-1872), blev udnævnt til 'virkelig' etatsråd den 28. juni 1845, jf. T.H. Erslew *Almindeligt Forfatter-Lexicon* bd. 1-3, Kbh. 1843-53, ktl. 954-969; bd. 3, s. 161. Om hans bistand, se fx det indledende afsnit i hans brev af 7. jan. 1851 til Petronella v. Ross: »- Et Par Exemplarer af Deres Bog har Hr. Steen [481,19] lovet at sende mig til Dem, saasnt Omslaget er trykket og Exemplarerne ere indheftede. De skal tillige faae Manuscriptet tilbage; thi jeg har krævet det tilbage af Bogtrykkeren. Hvad Correcturerne angaaer, da har Steen ladet besørge første Correctur; men anden har jeg læst, og det var vel at det skeede, da jeg saa kunde iagttage Et og Andet. Jeg har da herved faaet Leilighed til med Opmærksomhed at læse Deres to Fortællinger paa Ny igjennem, og vil ønske, at det maa lykkes Dem at skrive flere saadanne Fortællinger, især som den sidste af de to [»Aftenunderholdning hos en Landsbyskolelærer«]. Deres hos mig beroende, endnu ei benyttede Manuscript maa jeg lade ligge i god Ro; thi Steen maa først see, hvad Afsætning han faaer paa de nu trykkede to Fortællinger [1. samling], førend man kan tale til ham om Fortsættelse; et Qvartal maa idetmindste forløbe først.« Citeret efter *Breve til og fra F.C. Sibbern* (481,7), s. 214f. Se endvidere det indledende afsnit i Sibberns brev af 28. feb. 1851 ligeledes til Petronella v. Ross: »De har da vel læst, hvad der har staaet i den Berlingske Tidende angaaende Deres to Fortællinger [1. samling]. Mig har det glædet meget, skjønt det Eneste, Recensenten fandt at udsætte, netop allene vedkom mig, da det dog er mig, som har givet Bogen dens Titel. Men nu fornøiede det mig just, at jeg havde kaldet Bogen 'Fortællinger for simple Læsere', da vi ellers vel ikke havde faaet dette udtrykkelige Vidnesbyrd om, at de ogsaa fortjente at læses af dannede Læsere.« Citeret efter *Breve til og fra F.C. Sibbern*, s. 216; dele af dette brev indgår i en lidt ændret version i Sibberns upaginerede »Fortale« til »Anden Samling« af *Fortællinger for simple Læsere* (1851).

I trykt udgave: Bind 28 side 481 linje 15

◀ **Steens Forlag** : Den da. forlagsboghandler Christian Steen (1786-1861) drev fra 1810 egen boghandel først i Børsen og tillige på hjørnet af Pilestræde og Sværtegade, indtil han købte eget hus i Kronprinsensgade; i 1810 udførte han mindre forlagsvirksomhed, der efterhånden udviklede sig til et betydeligt forlag. Desuden drev han ogsaa en stor papirhandel en gros. Fra 1846 gjorde han sin søn Hans Christian Frederik Steen (1819-71) til medejer af firmaet, der ændrede navn til Chr. Steen & Søns Forlag. - De fire samlinger af *Fortællinger for simple Læsere* (481,15) udkom alle på: Chr. Steen & Søns Forlag.

I trykt udgave: Bind 28 side 481 linje 19

◀ **min Moder Fru Ross** : Marie v. Ross, f. Sørensen (1783-1851). - **Fru:** Da Marie v. Ross havde været gift med en mand, der var i rangen, kunne hun titulere sig 'fru' og ikke blot 'madam'.

I trykt udgave: Bind 28 side 481 linje 21

◀ **Suhms-Minde i Søllerød** : sigter til lyststedet Suhmsminde i Overød by i Søllerød sogn. Suhmsminde, som opr. var P.F. Suhms sommerbolig, ejedes af fru Marie v. Ross fra 1839 til 1851 (481,21), se Eiler Nystrøm *Fra Nordsjællands Øresundskyst. Gentofte, Lyngby og Søllerød Sogne i Fortid og Nutid*, samlet og rev. udg., Kbh. 1938 [1911-16], s. 330-332.

I trykt udgave: Bind 28 side 481 linje 21

◀ **hun er syg** : Marie v. Ross døde den 1. sept. 1851, se *Danmarks Adels Aarbog* (481,28), s. 411.

I trykt udgave: Bind 28 side 481 linje 22

◀ **min Broder Capitain Ross, Østerbro N° 107** : Sophus Frederik Walmoden v. Ross (1821-92), da. officer; begyndte i militæret i 1838 som kadet og efter at have gennemgået forskellige grader som officer i infanteriet fik han i 1850 rang af kaptajn og endte som oberst. Den 7. maj 1851 blev han gift med Christine Augusta Johanne Secher, adopteret Møller (1825-52). Jf. *Danmarks Adels Aarbog* (481,28), s. 413. I perioden 1850-55 optræder kaptajn S.F.W. v. Roos ikke på denne adresse hverken i de to folketællinger (Udenbys Klædebo kvarter) el. i *Veiviser eller Anvisning til Kjøbenhavns (...) Beboere*. – SK boede på 1. sal i nabohuset, Østerbro matrikelnr. 108 A (se kort 3, C2), fra april flyttedag 1851 til okt. flyttedag 1852 (480,22).

I trykt udgave: Bind 28 side 481 linje 22

◀ **Ringhedens Bekymring** : nr. III i »Hedningenes Bekymringer«, første afdeling af *Christelige Taler* (481,7).

I trykt udgave: Bind 28 side 481 linje 24

◀ **Petronella v Ross** : Petronella el. Petronelle Margretha von Ross (1805-75), datter af proprietær til Svinningegaard ved Holbæk, senere kystbefalingsmand og landmand Poul Alexander v. Ross (1784-1853) og Marie v. Ross (481,21); da. forf. Jf. *Danmarks Adels Aarbog*, udg. af H.R. Hiort-Lorenzen og A. Thiset, Kbh. 1912, s. 411, og tillige T.H. Erslew *Supplement til »Almindeligt Forfatter-Lexicon«* (469,14) bd. 2, 1864, s. 845.

I trykt udgave: Bind 28 side 481 linje 28

◀ **taknemlig** : taknemmelig.

I trykt udgave: Bind 28 side 482 linje 3

◀ **henvendt** : have henvendt.

I trykt udgave: Bind 28 side 482 linje 9

◀ **S T** : 'salvo titulo' (477,7).

I trykt udgave: Bind 28 side 482 linje 10

◀ **Østerbro** : 480,22 og 481,22.

I trykt udgave: Bind 28 side 482 linje 12

◀ **jeg henvender mig til Dem** : Brevets afsender er Ilia Marie Fibiger (1817-67), datter af kaptajn, senere oberst Johan Adolf Fibiger (1791-1851) og Margrethe Cecilia Fibiger, f. Nielsen Aasen (1794-1844); da. forf. og filantrop; fungerede fra okt. 1847 som privat lærerinde, under koleraen i 1853 meldte hun sig til frivillig sygepleje på Almindelig Hospital i København, og fra 1854 til 1860 var hun ansat som overvågekone på Det kgl. Frederiks Hospital i København, hvor hun bl.a. passede SK. Hun debuterede som forf. med *Tre Dramer*, Kbh. 1857, bestående af *Marsk Stig. Sørgespil* (1850) og *Et gammelt Eventyr. Drama* (1850-51) samt *Hagbart og Signe. Tragedie* (1850-51).

I trykt udgave: Bind 28 side 482 linje 15

◀ **Jeg kjender Dem ikke ... som Skribent** : I foråret 1852 flyttede Ilia Fibiger ned til sin bror Otto Fibiger, der var blevet adjunkt ved Latinskolen i Flensborg. »Paa dette Tidspunkt begyndte hun at læse Søren Kierkegaards religiøse Skrifter. De af hans æsthetiske Arbejder, hun havde læst, tiltalte hende saa lidt, at hun hidtil havde haft Ulyst til at give sig i Kast med de religiøse. Men da det først var sket, greb de hende, som intet havde grebet hende tilforn, og hun helmede ikke, førend hun havde læst dem alle. / Om hans 'Til Selvprøvelse' [*Til Selvprøvelse Samtiden anbefalet* (1851)] skriver hun: 'Den overgaar alt, hvad jeg nogen Sinde har læst – det ny Testamente undtagen, naturligvis.' / (...) Det er ikke overdrevent at sige, at Søren Kierkegaard i hende havde en af sine mest trofaste Tilhængere.« Margrethe Fibiger *Et Kvindeliv – Ilia Fibiger*, Kbh. 1894, s. 67; se i øvrigt s. 67-70. Se endvidere Joh. Fibiger *Ved Ilia Fibigers Jordefærd, den 17de Juni 1867*, Kbh. [1867], s. 8.

I trykt udgave: Bind 28 side 482 linje 17

◀ **medfølgende Stykker** : *Marsk Stig* (483,1) og *Et gammelt Eventyr* (483,6) samt *Hagbart og Signe* (483,11).

I trykt udgave: Bind 28 side 482 linje 25

◀ **M. S. blev ifjor ... anonymt indsendt ... nogle smaa Modificationer, dog ikke ... bestemt**

Fordring : Under datoen den 15. nov. 1850 i »Det Kongelige Theaters Censur-Protokol 1842-56« (RA, 220 Det Kongelige Teater og Kapel 1829-1931 Censurprotokoller. 1836-1856. 367-368), s. 127, er følgende registreret: »Marsk Stig, / Sørgespil (i 5 Acter). / (Med Brev fra Forf., O. M., dat. 29 October.) / Afleveret paa Theatercontoret, med Skrivelse af 11 Juni 1851. / Remitteret [tilbagesendt] paa Grund af, at Prof. Hauchs nylige Behandling af samme Sujet, er i frisk Minde.« Udtrykket 'remitteret' el., som det senere hedder, 'tilbageleveret' står her i betydningen 'afvist'. – **talt om nogle smaa Modificationer:** 483,9.

I trykt udgave: Bind 28 side 483 linje 1

◀ **Æventyret, indsendt, men forkastet** : Under datoen den 16. juli 1851 i »Det Kongelige Theaters Censur-Protokol 1842-56« (483,1), s. 138, er følgende registreret: »Et gammelt Eventyr, / dramatiseret af O. M. / Tilbageleveret 12 October.«

I trykt udgave: Bind 28 side 483 linje 6

◀ vilde **stolet**: have stolet.

I trykt udgave: Bind 28 side 483 linje 9

◀ **Heibergs Dom, dersom den ikke havde været motiveret** : sigter til J.L. Heibergs skrivelse af 11. juni 1851 (483,1), hvori han om skuespillet *Marsk Stig* skriver følgende: »Under alle Omstændigheder fortjener dette Arbejde en særegen Opmærksomhed. Var det derfor fremkommet i et andet Tidspunkt, hvor de tidligere Behandlinger af Stoffet, især det sidste af Prof. Hauch [*Marsk Stig, Tragødie i fem Akter* (1850)], ikke var i frisk Minde, vilde jeg ikke betænke mig paa at bringe det paa Scenen, i alt Fald med enkelte Modifikationer, som jeg vilde foreslaa. Men i nærværende Øjeblik kommer det, om ikke for sildigt, da – og maaskee snarere – for tidligt. Der maa hengaa nogen Tid, inden dette Stof igen kan have Nyhedens Interesse for Publikum. Paa Grund heraf maa jeg foreløbig sende Manuskriptet tilbage.« Citeret efter Margrethe Fibiger *Et Kvindeliv – Ilia Fibiger* (482,17), s. 65. Hauchs tragedie havde premiere den 15. marts 1850 og blev opført i alt syv gange på Det kgl. Teater, sidste gang den 30. nov. 1850. – **Heibergs**: Johan Ludvig Heiberg (1791-1860), da. forf., redaktør og kritiker; 1817 dr.phil., fra 1828-39 ansat som teaterdigter og oversætter ved Det kgl. Teater, herefter dets censor, indtil han den 23. juli 1849 blev dets direktør; fik 1829 titel af professor, 1830-36 docent i logik, æstetik og da. litteratur ved Den kgl. militære Høiskole.

I trykt udgave: Bind 28 side 483 linje 9

◀ **H. og S. har ikke været indsendt** : Senere indsendte Ilia Fibiger, stadig under mærket »O. M.«, tragedien *Hagbart og Signe*. Under datoen den 9. feb. 1852 i »Det Kongelige Theaters Censur-Protokol 1842-56« (483,1), s. 146, er følgende registreret: »Hagbart og Signe, / Tragedie i 5 Acter. / Med Skrivelse fra O. M., dat. 19 Januar. / Tilbageleveret 28 April.«

I trykt udgave: Bind 28 side 483 linje 11

◀ **Etatsraadens** : sigter til J.L. Heibergs dom (483,9). Heiberg blev udnævnt til 'virkelig' etatsråd den 4. maj 1850, jf. T.H. Erslew *Supplement til »Almindeligt Forfatter-Lexicon«* (469,14) bd. 1, s. 739.

I trykt udgave: Bind 28 side 483 linje 14

◀ **Jeg havde i min Ungdom poetiske Venner** : Hvem der sigtes til, har ikke ladet sig identificere.

I trykt udgave: Bind 28 side 483 linje 17

◀ **hvor** : hvordan.

I trykt udgave: Bind 28 side 483 linje 18

◀ **saa syntes mig** : således forekom det mig.

I trykt udgave: Bind 28 side 483 linje 21

◀ **alt** træet: allerede.

I trykt udgave: Bind 28 side 483 linje 25

◀ **Fodpostkontoret** : (en i dag ophævet) privat institution i København til indenbys postbesørgelse.

I trykt udgave: Bind 28 side 485 linje 1

◀ **Magister S. Kierkegaard** : 475,16.

I trykt udgave: Bind 28 side 485 linje 9

◀ at jeg **skriver Dem til**: fast udtryk i breve: skriver til Dem.

I trykt udgave: Bind 28 side 485 linje 18

◀ **»til Selvprøvelse** : *Til Selvprøvelse Samtiden anbefalet*, i SKS 13, 29-108. Bogen udkom den 12. sept. 1851, se tekstredigeringen i SKS K13, 101.

I trykt udgave: Bind 28 side 485 linje 20

◀ **Indøvelse i Christendommen** : *Indøvelse i Christendom* af pseudonymen Anti-Climacus, nr. I-III, udg. af S. Kierkegaard, i SKS 12, 5-253. Bogen udkom den 25. sept. 1850, se tekstredigeringen i SKS K12, 7.

I trykt udgave: Bind 28 side 485 linje 20

◀ **klare for mig** : bringe mig til klarhed over, gøre mig det klart.

I trykt udgave: Bind 28 side 486 linje 6

◀ **mit velsignede Hjem** : 488,26.

I trykt udgave: Bind 28 side 486 linje 11

◀ **min Moder** : 488,26.

I trykt udgave: Bind 28 side 486 linje 13

◀ **Troe Haab og Kjærlighed** : hentyder til 1 Kor 13,13, hvor Paulus efter at have lovsunget kærligheden skriver: »Saa bliver da Tro, Haab, Kierlighed, disse tre; men først iblandt disse er Kierligheden« (NT-1819).

I trykt udgave: Bind 28 side 486 linje 21

◀ **saakaldt Parthi, (det Grundtvigske) (...)** »at denne er en Christen, og denne ikke,« : Det grundtvigske parti, dvs. N.F.S. Grundtvigs tilhængere, ofte kaldt grundtvigianerne, refererede hyppigt til sig selv som 'de ortodokse', dvs. som dem, der stod for og repræsenterede den sande og rette kristne tro og lære, se fx Grundtvigs *Tale til Folkeraadet om Dansk Kirkefrihed savnet*, Kbh. 1839, s. 13, hvor han omtaler sig selv og sine tilhængere som »os saakalte overdrevne Rettroende (Ultra-Orthodoxer)«. Se endvidere Grundtvigs artikel »De Helliges Samfund« i *Dansk Kirketidende*, udg. af R.Th. Fenger og C.J. Brandt (bd. 1-8, 1845-53, ktl. 321-325), nr. 6, den 7. nov. 1847, bd. 3, 1848, sp. 81-96; især sp. 95f., hvor Grundtvig skriver, at det er hans »fulde og faste Overbeviisning, at skjøndt selv de bedste Stats-Kirker, christelig talt, er vildsomme Skyggedale, hvor man neppe nok kan kiende det hellige almindelige Kirkesamfund og slet ikke de Helliges Fællesskab, saa skal og vil dog Herrens sande Discipler blive der til det Yderste, det er [dvs.]: til de der ikke længer kan faae Lov til at beholde Daaben og Nadveren uforvanskede og undgaae virkelig Delagtighed i de guddommelige Naademidlers Misbrug og Vanhelligelse.« Og skriver videre, at »de virkelige Christne kan dog heller ikke undvære Præster af deres egen Midte, saa, hvor de christelige Præster ei kan faae Lov til, for deres Vedkommende, at holde Daaben og Nadveren i Ære, der vil de nødes til at træde ud af Statskirken, og vil naturligviis blive fulgt af alle dem, der 'høre Herrens Røst.' Langt fra imidlertid at ville fremskynde denne Skilsmisse, skal vi tvertimod af al Magt forsinke den.« Se også følgende passage i Grundtvigs artikel »Hedenskab og Christendom i Danmark« i ugeskriftet *Danskeren*, udg. af Grundtvig, nr. 6, den 8. feb. 1851, bd. 4, 1851, s. 82f.: »Naar jeg her nævner 'Hedenskab' først, da maa jeg bemærke, at det skeer (...) fordi jeg troer, vi har endnu mest af det, thi *saa meget* kiender jeg dog til *Christendommen* og *saa høit* skatter jeg den, at jeg vilde ønske, at baade jeg og alle *Danskere* var hele Christne, ikke blot fra *øverst* til *nederst*, men ogsaa fra *inderst* til *yderst*, i Sind og Skind; men jeg veed ogsaa, at der hører meget til, saa naar man indbilder sig, det er skedt uden at man selv vidste det, da tager man mærkelig Feil, og det gaaer da med ens Christendom, ligesom det gaaer med mangan en Jonfrues Deilighed og med mangan en Professors Viisdom, at ingen kan see dem uden *de selv*.« Sml. også følgende passage i SKS *Til Selvprøvelse Samtiden anbefalet* (485,20): »Der er blandt os Nogle, som gjøre Fordring paa i strengeste Forstand at være Christne, at være det i Modsætning til os Andre: dem har jeg ikke kunnet slutte mig til. Deels mener jeg, at deres Liv ikke indfrier den Maalestok, som de selv foranledige eller nødsage En til at anlægge ved saa stærkt at fremhæve at de ere Christne – dog dette er mig det mindre Vigtige; deels er jeg for lidt Christen til at turde slutte mig til Nogen, som gjør en saadan Fordring.« SKS 13, 49,23-29. – **Parthi**: Allerede i 1826 skrev Grundtvig, at han hverken duede til at »stifte Partier« eller havde lyst og evne til at være »Parti-Høvding«, *Vigtige Spørgsmaal til Danmarks Lovkyndige*, Kbh. 1826, s. 51f. Og selv efter at han i løbet af 1830'erne og 1840'erne havde fået mange tilhængere, nægtede han, at der bestod en sådan sekt el. et sådant parti, jf. fx *Dansk Kirketidende*, nr. 107, den 17. okt. 1847, bd. 3, 1848, sp. 33f.

I trykt udgave: Bind 28 side 486 linje 23

◀ **hvo** : hvem.

I trykt udgave: Bind 28 side 486 linje 26

◀ **komer** : kommer.

I trykt udgave: Bind 28 side 486 linje 29

◀ **hans Sprog** : sigter formentlig til N.F.S. Grundtvigs sprogbrug.

I trykt udgave: Bind 28 side 486 linje 34

◀ **Alle som de kalde de Opvakte** : sigter formentlig her til de grundtvigsk opvakte (486,23).

I trykt udgave: Bind 28 side 487 linje 2

◀ **Samfundslivets Glæde** : glæden ved det fælles liv i menigheden.

I trykt udgave: Bind 28 side 487 linje 5

◀ **Ypperstepræsten** : sigter formentlig til den første tale over Hebr 4,15 i »Ypperstepræsten« - »Tolderen« - »Synderinden«, *tre Taler ved Altergangen om Fredagen*, i SKS 11, 249-259. Bogen udkom den 14. nov. 1849, se tekstredigeringen i SKS K11, 253.

I trykt udgave: Bind 28 side 487 linje 9

◀ **Doctor Kjerkegaard** : 481,4.

I trykt udgave: Bind 28 side 487 linje 25

◀ **sig** »**Du er Manden** : hentyder til beretningen i 2 Sam 12,1-7 om profeten Natan, der fortalte kong David en lignelse om en rig mand, som tog en fattig mands eneste lam og tilberedte det til en besøgende, fordi den rige mand ikke nænnede at tage sine egne får og okser, skønt han havde mange af dem. David blev meget vred og sagde, at den rige mand skulle erstatte lammet firdobbelt og dø; da sagde Natan til David: »Du er manden!« David havde nemlig ladet Urias dræbe og derefter giftet sig med hans kone Batseba. SK citerer og kommenterer beretningen i *Til Selvprøvelse Samtiden anbefalet* (485,20), i SKS 13, 65f.

I trykt udgave: Bind 28 side 487 linje 27

◀ **vistnok** : rigtignok, sandt nok.

I trykt udgave: Bind 28 side 488 linje 3

◀ **en gammel 34 aarig Pige**: Hvis brevets forfatter skulle være Louise Hage, ville hun i marts 1852 have været o. 30 år (488,26).

I trykt udgave: Bind 28 side 488 linje 19

◀ **stride den gode Strid** : hentyder til 1 Tim 6,12, hvor Paulus formaner Timotheus: »Strid troens gode strid, grib det evige liv, som du blev kaldet til og har bekendt dig til med den gode bekendelse i mange vidners påhør.« Jf. også 2 Tim 4,7, hvor Paulus om sig selv skriver: »Jeg har stridt den gode strid, fuldført løbet og bevaret troen«.

I trykt udgave: Bind 28 side 488 linje 23

◀ **med Bestandighed** : med udholdenhed, trofasthed.

I trykt udgave: Bind 28 side 488 linje 24

◀ **L H** : Der er muligvis taler om Gjertrud Lovise Christiane Fransisca Hage, kaldt Louise Hage (1823-1907), datter af hippologisk forf., premierløjtnant, fra 1830 overkrigskommissær, senere ejer af Pedersborg Johannes Philip Hage (1796-1863) og Christiane Caroline Erica el. Erike Hage, f. Sundt til Benzonseje S for Roskilde (1802-57). Jf. ministerialbogen for Ørsted sogn 1814-32, og Mikael Sundt »Familjen Sundt« i *Personalhistorisk Tidsskrift*, 2. rk., udg. af G.L. Wad, bd. 4, Kbh. 1889, s. 39-100; s. 65 og s. 70f. If. folketællingen feb. 1850 og 1855 (Skt. Annæ vestre kvarter) boede hun sammen med sin faster Martha Benedicte Hage på 4. sal i Kronprinsessegade matrikelnr. 402. If. E. Collin *Anonymer og Pseudonymer i den danske, norske og islandske Literatur*, Kbh. 1869, s. 167 og s. 53, havde grevinde Louise Schmettau, f. Hage, under mærket »L. H.« udgivet *Christelig Kalender*, Kbh. 1856. Det lille opbyggelseshefte, bestående af et bibelvers og et salmevers til hver dag i året, fik stor udbredelse; 2. opl. udkom allerede i 1859 og 11. opl. i

1906. Louise Hage kunde dog først kalde sig grevinde Schmettau, efter at hun den 2. juni 1860 var blevet gift med hofjægermester, cand.jur. Christian Ludvig Leopold Greve af Schmettau (f. 1806 i Altona i Slesvig, d. 1878 i København), jf. Garnisons Kirkes ministerialbog for vielser 1857-67, upagineret, hvoraf det fremgår, at selve vielsen fandt sted i Kastelskirken. – Louise Hages to yngste søskende, tvillingeparret Harald Johannes Hage og Thora Johanne Hage (f. 1828) blev begge den 14. april 1844 konfirmeret af pastor N.F.S. Grundtvig (486,23) i Vartov Hospitalskirke, jf. ministerialbogen for Helligaands Hospital 1834-51, bl. 30 og bl. 50.

I trykt udgave: Bind 28 side 488 linje 26

◀ **Østerbro 108 A** : 480,22.

I trykt udgave: Bind 28 side 488 linje 29

◀ **Fra en ubetydelig** : Om brevets afsender, se tekstreddegørelsen, s. 623.

I trykt udgave: Bind 28 side 489 linje 3

◀ **som og** : ligesom også.

I trykt udgave: Bind 28 side 489 linje 3

◀ **skenkedt** : dvs. skænket.

I trykt udgave: Bind 28 side 489 linje 4

◀ **Skrefter** : dvs. skrifter.

I trykt udgave: Bind 28 side 489 linje 5

◀ Lige **saae**: dvs. så.

I trykt udgave: Bind 28 side 489 linje 5

◀ **modtagedt noget** : dvs. modtaget noget.

I trykt udgave: Bind 28 side 489 linje 5

◀ **midt indere** : dvs. mit indre.

I trykt udgave: Bind 28 side 489 linje 7

◀ **ondlade** : dvs. undlade.

I trykt udgave: Bind 28 side 489 linje 7

◀ **Hin Enkelte** : sml. formlen »hiin Enkelte, hvem [el. som] jeg med Glæde og Taknemmelighed kalder *min* Læser«, der forekommer i hvert af forordene til de tre samlinger af opbyggelige taler 1843 og de tre samlinger af opbyggelige taler 1844, se SKS 5, 13, 63, 113, 183, 231 og 289; i forordet til *Tre Taler ved tænkte Leiligheder* (1845), i SKS 5, 389; i forordet til »En Leiligheds-Tale«, første afdeling af *Opbyggelige Taler i forskjellig Aand* (1847), i SKS 8, 121; i forordet til »Hvad vi lære af Lilierne paa Marken og af Himmelens Fugle«, anden afdeling af *Opbyggelige Taler i forskjellig Aand*, i SKS 8, 257; i forordet til *Lilien paa Marken og Fuglen under Himlen. Tre gudelige Taler* (1849), i SKS 11, 9; og i forordet til »Ypperstepræsten« – »Tolderen« – »Synderinden«, *tre Taler ved Altergangen om Fredagen* (1849), i SKS 11, 247. Sml. også den trykte dedikation i »En Leiligheds-Tale«, første afdeling af *Opbyggelige Taler i forskjellig Aand*, i SKS 8, 120. Sml. endvidere »Regnskabet« i *Om min Forfatter-Virksomhed* (1851), i SKS 13, 15-17. – Det påpegende stedord 'hin' refererer i almindelighed til en person, en begivenhed el. en genstand, som i forvejen er omtalt el. kendt.

I trykt udgave: Bind 28 side 489 linje 8

◀ **vert Ord som udgaar fra Deres Hond** : dvs. hvert ord, som udgår af Deres hånd. Formentlig allusion til beretningen i Matt 4,1-11 om Jesus, der fristes af Djævelen i ørkenen. Da Djævelen søgte at friste den hungrende Jesus til at afsløre sin guddommelige magt ved at gøre sten til brød, svarede Jesus, v. 4: »Der står skrevet: 'Mennesket skal ikke leve af brød alene, men af hvert ord, der udgår af Guds mund.'<« I Jesu svar henvises der til 5 Mos 8,3.

I trykt udgave: Bind 28 side 489 linje 9

◀ **S. T.** : 'salvo titulo' (477,7).

Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K28,

I trykt udgave: Bind 28 side 489 linje 10

◀ **Magister Kierkegaard** : 475,16.

I trykt udgave: Bind 28 side 489 linje 11